

MANİSA'DA MEDFUN MUTASAVVIF BİR ŞAİR: SEYYİD İBRAHİM HALİL EFENDİ VE DİVANI “KENZ-İ ŞUMÛS”

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Araş. Gör. Tuğba AYDOĞAN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZ

Bu çalışmada, 20. yüzyılda yaşamış ve hayatının son 11 yılını Manisa'da geçirmiş olan mutasavvıf şair, Seyyid İbrahim Halil Efendi'nin en önemli manzum eseri, “Kenz-i Şumûs” adlı divanı tanıtılacaktır. Genel manada iki bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmında, öncelikle ulaşılabilen kaynaklardan özetle İbrahim Halil Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti üzerinde durulacak, daha sonra ilmî, tasavvufî ve edebî kişiliği kısaca değerlendirilerek eserleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci kısımda ise bugüne kadar üzerine herhangi bir bilimsel çalışma yapılmayan bu divanın şekil, muhteva, dil ve üslup özellikleri manzumelerden örnekler verilerek incelenecektir. Divanında, dinî-tasavvufî edebiyat geleneğine bağlı olarak manzumeler kaleme aldığını gördüğümüz İbrahim Halil Efendi, şiiri bir vasıta olarak kullanmış, böylelikle tasavvufî düşüncelerini çevresine yaymak ve kendisine bağlı olanlara öğüt vermek istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid İbrahim Halil Efendi, divan, mutasavvıf, Manisa, şiir

A MYSTIC POET BURIED IN MANISA: SEYYİD İBRAHİM HALİL EFENDİ AND HIS DIVAN “KENZ-I ŞUMUS”

ABSTRACT

In this study, it will be introduced “Kenz-i Şumûs” the most important work of Seyyid İbrahim Halil Efendi who lived in the 20th century and spent his last 11 years in Manisa. In the first part of this study, the life and character of İ. Halil Efendi will be focused briefly, and then general information about his works will be given regarding his scientific, mystical and literary character. In the second part, his Divan which has not been discussed academically yet, will be examined from the aspects of form, content, and language and style giving examples from his poems. İbrahim Halil Efendi's Divan is an example of religious-mystical literary tradition, at this point he employed poetry as a means of spreading his thoughts and giving advice to his disciples.

Keywords: Seyyid İbrahim Halil Efendi, divan, mystic, Manisa, poetry

1.Seyyid İbrahim Halil Efendi'nin Hayatı

İbrahim Halil Efendi miladi 1901 yılında İzmit'in Gölcük kazasının Hamidiye Köyü'nde doğmuştur. Onunla ilgili kaynaklar İ. Halil Efendi'nin nesebinin Hz. Peygambere ulaştığını ifade ettikleri gibi şiirlerinde kendisi de bu durumu belirtmektedir.¹ Babası Said Hilmi Efendi, Anadolu ve Rumeli'de çeşitli dinî görevler yapmış âlim bir şahsiyettir. (Na'san, Tarihsiz: 29), (Soğukoğlu, 1987:9)

İbrahim Halil Efendi 13-14 yaşlarına kadar ilk eğitimini babasından alır. Rivayete göre bu yaşlarda Hz. Fatıma'yı rüyasında görür. Hz. Fatıma ona o dönemde İstanbul'da bulunan ve devrin önde gelen müfessirlerinden olan Seyyid Ahmed Hüsameddin Efendi'ye (ö. 1926) gitmesini söyler. İbrahim Halil Efendi İstanbul'a giderek ilk tasavvufî eğitimine burada başlar. Seyyid Ahmed Hüsameddin Efendi'nin yanında ne kadar kaldığını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak hayatı ile ilgili kaynaklardan ve divanından İbrahim Halil Efendi'nin tasavvufî eğitimi boyunca birçok müşşidin irşadından geçtiği ve her müşşidin onu tasavvufî eğitimden geçirerek kısa bir süre sonra bir diğerine gönderdiği anlaşılmaktadır. İ. Halil Efendi, bu müşşidlerinin isimlerini üstatname veya silsilename türü bir manzumesinde divanında manzum olarak kaydetmiştir.² (Soğukoğlu, 1987: 10-11)

Seyyid Ahmed Hüsameddin Efendi, İbrahim Halil Efendi'yi daha sonra Manisa'ya Şeyh İzzeddin Şazeli'ye (ö. 19??) göndermiştir³. Tasavvufî eğitimi süresince burada ikamet eden İbrahim Halil Efendi, bu müşşidi tarafından bir üçüncü müşşide havale edilmiş ve bu şekilde 3 sene 6 ay 17 gün toplam seyr-i süluk müddeti içerisinde birçok farklı tarikat şeyhinden ders almıştır.⁴ Kendi ifadesine göre kırk bir tarikattan irşad görevi ve icazet almış olan İbrahim Halil Efendi, yürütmeyi daha ziyade Nakşibendî tarikatı üzerinden yapmıştır.⁵

¹ İ. Halil Efendi şeceresini manzum olarak divanında yazmıştır. Bkz. Manzume 409 (Bundan sonraki dipnotlarda Manzume, M. kısaltmasıyla gösterilecektir.) Ayrıca şairin divanında seyid olduğunu ifade ettiği bir beyti şöyledir:

“*Cedd-i pâkim* Habibullâh aşkına

Eb-i şânım veliyullâh aşkına” M. 34-A

² İlgili manzumede adı geçen müşşitlerin isimleri için bkz. M. 415

³ İbrahim Halil Efendi'nin Manisa'da Şeyh İzzeddin Şazeli'den aldığı tasavvufî eğitim sırasında yaşadıkları ve bununla ilgili menkıbeler için bkz. İbrahim Halil Soğukoğlu, *Hülasatü'l-Adab fî Reddi's-Serab*, İstikamet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 14-16.

⁴ Bunu divanı Kenz-i Şumûs'ta kendisi remzi bir ifade ile şöyle ifade eder:

“*Üç altı on yedi* ile varılır mı idi yola

Meğer ki dört bin yüz yıla kırk bir hele sana Halîl” 415/2

⁵ Kenz-i Şumûs'ta müellifin 41 tarikatten icazet almış olduğuna dair söylediği iki beyit şöyledir:

“Ben bu yolu uzun gördüm gidenini mevzûn gördüm

Kırk bir derya yüzün gördüm güzel yüzü evveliden” 503/7

“Bayramî Rûmi Gazâlî Bedevî Celvetîyiz

Gülşenî ve Ceştî Sümbülî ve *kırk bir* rif'ati” 633/12

Tasavvufî eğitimi için Suriye, Mısır, Irak, Arabistan ve Yunanistan'da bulunan İbrahim Halil Efendi, Şeyh Said hareketinin ardından ihtiyat askeri olarak askere gider. 1928 yılında bulunduğu bölgede bazı komutanlarla anlaşmazlığa düşer ve kendisine taraf olan bazı subaylar onun zarar görmemesi için askerî bir emirle istihbarat takibi için Suriye'ye gitmesini sağlarlar. İ. Halil Efendi bu tarihlerde Şam, Lübnan ve Ürdün'e gitmiş ve buralarda ilim ehli kimselerle görüşerek onlarla Suriye ve İslam dünyasının o zamanki durumunu müzakere eder. (Na'san, Tarihsiz: 93-94)

Ardından İbrahim Halil Efendi 1929 yılında Halep'in kuzeyinde bulunan, o dönemde Suriye'yi işgal etmiş olan Fransızların yönetim merkezine uzak bir yerleşim yeri olan Kürt Dağı bölgesine geçer. Burada Urya Nebi camisini tamir ettirerek Cuma günleri haftalık vaaz ve nasihatler vermeye başlar. Kısa zamanda bölge halkının tamamı İbrahim Halil Efendi'ye bağlanır. (Na'san, Tarihsiz: 94-95), (Soğukoğlu, 1987: 20)

İbrahim Halil Efendi'nin 1927- 1937 yılları arasında çok sevildiği ve Suriye'de otuz bin müridinin olduğu söylenmektedir.⁶ Ancak Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ve aşiret ağalarının oldukça nüfuzlu olduğu bu bölgede, İbrahim Efendi'nin kısa sürede büyük bir çevreye sahip olması bölgedeki ağaları rahatsız eder. (Öztürk, 2005: 44-45) Bu sebeple ağalar İbrahim Halil Efendi için Türkiye'ye şikayette bulunarak onu Türkiye aleyhinde olmakla suçlayıp Türkiye'de yasak olan şeyhlik ve tarikat faaliyetlerinde bulunduğunu söylerler. Sonunda 1930 yılının Temmuz ayında İbrahim Halil Efendi Fransız Müsteşarı Kapitan Larest tarafından tutuklanarak Kilis'ten Türkiye'ye teslim edilir.

Kilis'ten Gaziantep'e sevk edilen İbrahim Halil Efendi şapka aleyhine halkı tahrik etmek suçlamasıyla burada on altı ay kadar hapiste kalır. 1931 yılında serbest bırakıldıktan sonra bir süre İzmit'te kalır. Ancak çok geçmeden Suriye'deki müritleriyle daha kolay irtibat kurabildiği bir yer olan Gaziantep'e döner. 1934 yılında buradan Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Bilecik'e zorunlu iskana gönderilir.⁷ (Soğukoğlu, 2011: 16-19)

Bu arada 1937 yılında Fransa, Suriye'nin toprak bütünlüğünü kabul etmiş, Hatay'ın durumu ise tartışmalıdır. Türkiye Hatay'ın Suriye'den sayılmaması için çaba harcar ve meseleyi Milletler Meclisine götürür. İbrahim Halil Efendi'nin de bu bölgedeki nüfuzu bilindiği için 1937 yılı Şubat ayında serbest bırakılarak Ankara'ya çağrılır. Buradaki siyasî temasların ardından, Mustafa Kemal Atatürk, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını kolaylaştırmak amacıyla İbrahim Halil Efendi'yi Hatay'a gönderir. 1938'in Temmuz ayına kadar burada kalan İbrahim Halil Efendi bu tarihten sonra bütün ailesini de yanına alarak Halep'te ikamet etmeye başlamıştır. (Na'san, Tarihsiz: 113)

İbrahim Halil Efendi'nin, 1938 yılı Temmuz ayında ikinci kez Suriye'ye gelişindeki konumu bir önceki gelişine göre çok farklıdır. Daha önce

⁶ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 12.09.2013.

⁷ Konu ile ilgili Bakanlar Kurulu kararnamesi sureti ektedir.

halkı bilgilendiren bir rehber konumundayken bu sefer silahlı bir kuvvetin komutanı olmuştur. Bu konumu gereği Fransızların bölgeden çıkarılması için yoğun bir mücadele içerisine girer. İbrahim Halil Efendi aynı yıl eylül ayında Kürt Dağı bölgesine geçer. Bu sırada bölgede bulunan ağalarla ve Fransız birlikleriyle çatışmalar yaşanır. Bu çatışmalar sonucunda, müridlerin silah ve mühimmatının içeriden destek olmadan Fransızlara karşı yetmeyeceğini gören İbrahim Halil Efendi, müridlerin daha fazla zarar görmemesi için birkaç müridini alarak Türkiye'ye teslim olur. Bundan sonra bir müddet Kilis'te tutulan İbrahim Halil Efendi, tekrar Bilecik'te zorunlu ikamete tabii tutulur. (Soğukoğlu, 2011: 21-27), (Öztürk, 1995: 18-21)

1940 yılında Suriye'de meydana gelen bazı siyasî gelişmeler sebebiyle İbrahim Halil Efendi Bilecik'ten ayrılarak Suriye'ye üçüncü kez gider. Bu sefer yanına ağaların da desteğini alarak Fransız birliklerine karşı durmak isteyen İbrahim Halil Efendi ve müridlerinin faaliyetleri istedikleri gibi sonuçlanmaz.

Türkiye'ye gayr-ı resmî yollardan girip çıkmaya devam eden İbrahim Halil Efendi 1941 yılı Ağustos ayında Kilis'te yakalanır ve doğu illerine gitmemesi şartıyla Manisa'da zorunlu ikamet etmesine karar verilir. İbrahim Halil Efendi'nin buraya yerleşmesi için de kendisine iskan hakkı olarak devlet arazisinden toprak tahsis edilir⁸.

İ. Halil Efendi'nin bundan sonraki hayatı Manisa'da gözetim altında geçer. Burada pek çok müridini yanına alıp tarlada işçi olarak gösteren İbrahim Halil Efendi, böylelikle manevî olarak onları yetiştirmiştir. Ancak burada da takip ve sıkıntılar devam etmiştir. Bunun sonucunda suikastlarla önce yaralanmış daha sonra da 24 Nisan 1952 tarihinde Manisa'da evinden tarlaya giderken vurularak öldürülmüştür. Mezarı Manisa Alaybey semtindedir. (Soğukoğlu, 1987: 31)

Mezar taşında,

“Eb-i müşfik gibiyim âlemde kadrîm kim bilir
Her güne ıyd olmuşum her şeb-i kadrîm kim bilir”⁹
matlalı yedi beyitlik kendi manzumesi yazılıdır¹⁰.

1.1.İbrahim Halil Efendi'nin İlmî ve Tasavvufî Kişiliği

Halil İbrahim Efendi'nin hayatının ilk dönemleri ilim meclislerinde, gençlik dönemi tasavvufî eğitimiyle sonraki hayatı ise siyasî ve askerî mücadeleler, resmi takip ve mecburi ikametlerle geçmiştir. Manisa'da halk arasında “Kürt Beyi” ya da “Hafız Efendi” diye bilinen İbrahim Halil Efendi, ilme büyük değer verirdi¹¹. Güçlü bir zekası ve hafızası olan İbrahim Halil Efendi, rivayete göre henüz 6 yaşındayken Kuran-ı Kerim'i, 8 yaşındayken

⁸ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 12.09.2013.

⁹ Manzumenin tamamı için bkz. Kenz-i Şumûs, M. 244

¹⁰ İ.Halil Efendi'nin Manisa'da Alaybey'deki kabrinin fotoğrafı ekte verilmiştir.

¹¹ İ.Halil Efendi'nin 100 kadar menkıbesi anlatılmaktadır. Bu yazının sınırlı olması dolayısıyla menkıbelerine yer verilememiştir. Genel olarak menkıbeleri ve Manisa'da bulunduğu sırada başından geçen menkıbeler ayrıca incelenebilir.

Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'sini ve gençlik yıllarında binlerce hadis-i şerifi hıfzetmiştir.

Çocukluk döneminden itibaren akranlarına göre olgun bir kişiliğe sahip olmasından ve bu olgunluğun onu yaşlılarından daha farklı bir yaşantıya sevk etmesinden dolayı İbrahim Halil Efendi'ye, "deli" lakabını takmışlardır.¹² (Soğukoğlu 2011: 7-8)

O, henüz dervişlik yıllarındayken mürşidi ona ve yanında bulunan dervişe "Allahtan bir niyazda bulununuz, inşallah kabul olacaktır." demesi üzerine o Allah'tan ilim dilemiştir. Oğlu Cemaleddin Efendi, bir insanın 600 senede öğrenebileceği ilmin babasına bir anda verildiğini söyler.¹³

41 tarikatten icazet almış olan İbrahim Halil Efendi divanında bir manzumede kendisini, gittiği yolu ve tasavvufî eğitimi sırasında çektiği çileleri anlatır. Bu manzumeden birkaç beyit şöyledir:

"Ben bu yolu uzun gördüm gidenini mevzûn gördüm
Kırk bir derya yüzün gördüm güzel yüzü evveliden" M. 503/7

"Ben varlığımdan göçünce kırk bir denizi görünce
Tatlı suların içinde neler çektim gireliden

Hiç biri yüz vermediler hep yokuş düz vermediler
Yemeğe tuz vermediler sofraya oturalıdan" M. 503/12-13

Söylenildiğine göre her makama aşına olan ve Kuran-ı Kerim'i yedi kıraat üzere okuyan İbrahim Halil Efendi hadis ve tefsir ilmine de vakıftır. O, dinî ilimlerin yanında diğer ilim dallarında da geniş bilgiye sahiptir. Pek çok dil bildiği söylenen İbrahim Halil Efendi'nin Arapça, Farsça, Gürcüce, Lazca, Bulgarca, Arnavutça, Kürtçe, Çerkezce, Fransızca konuştuğuna şahit olunmuştur. İ. Halil Efendi'nin sesi çok güzeldir; Kur'an-ı Kerim okuyuşunun ve sohbetinin, dinleyenleri hemen tesiri aldığı ifade edilmektedir. (Soğukoğlu, 1987: 1)

İbrahim Halil Efendi'nin eserlerinden Kenz-i Şumûs'ta "Hikmet adlı bir ihvanın söylediği" başlığı altında verilen manzumede onun vasıfları, çevresi ve müridleri üzerindeki etkisi övücü sözlerle bir müridinin kaleminden anlatılmıştır. Bu manzumeden iki beyti buraya alıyoruz:

"Ehl-i dil ana müştak
Anı sever hep uşşâk" M. 734/7
"Hilmi denizler gibi
Lutfu yıldızlar gibi" M. 734/16

¹² Bunu divanında kendisi de belirtir:

"Bana deli denildi yârimin delisiyem
Kimlerin ersin akli mest-i ezelisiyem" M. 467/1

"Deli derler Halil'e doğduğu il içinde

Dünyaya geldim diye verdim sana her anım." M. 472/5

¹³ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 27.09.2013.

İbrahim Halil Efendi'nin ilme verdiği değer, onun hayatı ve yaşayışında, menkıbelerinde birçok yerde görülmektedir. Ayrıca divanında,

“Şerîat bekçisidir ulemâ
Nebîler elçisidir ulemâ” M. 46

şeklinde başlayan uzun manzumesi de, onun ilme ve âlimlere verdiği değerini bir ifadesidir.

Hakkında anlatılanlara göre olan İbrahim Halil Efendi tıbbî gelişmelerden de haberdardır ve alternatif tıpla pek çok kişiyi tedavi etmiştir.¹⁴ (Soğukoğlu, 1987: 30)

İbrahim Halil Efendi'nin çok yönlü bir zat olduğu ancak bunu pek az kimsenin bildiği yakınları tarafından ifade edilir. Nitekim yaptığı hizmetleri ve kendi vasıflarını anlattığı “bildirme halka seni” redifli

“Olsan da vaktin dehri bildirme halka seni
Yıl eyle sende şehri bildirme halka seni”

matlı 14 beyitlik manzumesi de yakınlarının bu ifadesini doğrular niteliktedir. Yine divanında yer alan aşağıdaki beyit de bu mücadeleci şahsiyetin bilinmek istemeyen münzevi yanını göstermesi bakımından önemlidir:

“Bilinmeyi hiç istemez Mevlâsının gayrisine
İr ve yâhud geç istemez Rabbi niyâzından bilür” M.159/4

İbrahim Halil Efendi, mutasavvıf kişiliği yanında sosyal sorunların çözümünde de öncülük etmiştir¹⁵. O, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakında ve Suriye'nin kurtuluşunda önemli çalışmaları olmasına rağmen yeterince tanınmamıştır. Suriye hükümeti ve Fransa onu Türk devleti menfaatine çalışan birisi olarak görürken Türk yetkililer de onu Araplara çalışan birisi zannetmişlerdir. (Soğukoğlu, 2011: 37)

Oğlu Cemaleddin Soğukoğlu, onun divanından aşağıda nakledilen iki beyti delil göstererek İbrahim Halil Efendi'nin asrında irşad makamının sahibi olduğunu, insanları derleyip toplamak ve ıslah edip düzeltmek üzere bir nevi görevli geldiğini söyler.¹⁶

“Her bir yüzde sadâ gelir bu mülk sâhibinin deyi
Halîl'e teslim etdi dost iki cihânın bağı” M. 701/5

“Çünkü geldim üç yüz ile dört yüze
Dönüyor baştaşlarım dört bin yüze” (Mebhas-ı Ümmet-i Muhammed/24)

¹⁴ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 27.09.2013.

¹⁵ İ. Halil Efendi'nin Kemaleddin Bektaşî'den el aldığı söyleyen (divanında bu durumu kendisi de belirtmekte) oğlu, Manisa'nın bazı Alevi-Bektaşî köylerine gittiğinde saygı gördüğünü ve bazı sorunların çözümünde yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

¹⁶ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 13.09.2013.

1.2.İbrahim Halil Efendi'nin Edebî Kişiliği

Manzum ve mensur ona yakın eser kaleme almış olan İbrahim Halil Efendi'nin manzum olarak yazılmış en mühim eseri şüphesiz Divan-ı Kenz-i Şumûs'tur. Bu çalışmanın asıl amacı söz konusu eserin incelenmesi olduğu düşünülürse, İbrahim Halil Efendi'nin edebî kişiliği hakkında bu kısımda yapacağımız değerlendirmeler bu eser üzerinden olacaktır.

Divan-ı Kenz-i Şumûs'taki manzumelerde müellif daha çok "Halil" ve "Recâî" mahlaslarını kullanır. Ancak yine bu eserde İbrahim Halil Efendi kendisi başka isimlerinin de olduğunu şöyle ifade eder:

"Halîl, Vehbî, Recâî, hem Hüdâî hem de İbrâhim

Soranlara bu esmayı cevab iderdim adımdı" M. 684/4

Bunun yanında Cemaleddin Soğukoğlu da İbrahim Halil Efendiye üstatları tarafından "Ebû Nureddin El-Vehbî" isminin verildiğini söyler.¹⁷

İbrahim Halil Efendi, her ne kadar 8 bin beyit civarında hacimli bir divan oluşturacak kadar manzume söylemiş olsa da kendisinin şair olmadığını söyler ve kendisini "vassaf-ı aşk" olarak niteler:

"Ben vassâf-ı aşk olmuşum sanma ki şâ'irdir adım

Dürlü irfân u hilm üzre aşk oldu benim üstâdım" M. 443/1

İbrahim Halil Efendi divanında, tasavvufta "gavs" olarak nitelenenlerin adını saydığı manzumesinde, eserlerinden ve düşüncelerinden nispeten etkilendiğini düşündüğümüz geçmiş yüzyıllardaki ünlü bazı mutasavvıf şairlerin isimlerini şöyle zikir eder:

"Ey Niyâzî Sinan Ümmî Yûnus u Eşref-i Rûmî

Yâ Seyyid Hamza Nesîmî kalın bir gün bize hemân" M. 514/6

Bu bağlamda İbrahim Halil Efendi'nin aşağıya aldığımız şiiriyet düzeyi yüksek lirizmle dolu "mest" redifli manzumesi, asırlar ötesinden ulu bir dağdan başka yüce bir dağa yankılanma sesi gibidir ve Seyyid Nesimi'nin aynı redifli 55 beyitlik uzun gazeline çok benzer. Sanki yüzyıllar öncesinden gelen bu sese bir cevap niteliğindedir. 16 beyitlik söz konusu manzumeden birkaç beyit şöyledir:

"Ta elestten gelmişim dünyaya ben bî-kâr mest

Bu sebeble bu fenâdan olmuşam bî-zâr mest" M. 92/1

"Başımı meydân-ı vecdin dârına terk etmeyen

Sandı âlem içre değil cümle-i bî-âr mest" 92/3

"Gerçi şî'rin dahli yoktur âlem-i zât içre hiç

Aşkıla hem söyleyen hem söylenen eş'âr mest" 92/5

"Sâkî mest meyhâne mest mescid mest hem mısbâh mest

Sûfî mest müttakî mest hem zâhid ü meyhûr mest" 92/8

¹⁷ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 01.11.2013.

“Zümre-i mestândır el-hakk enbiyâ hem evliyâ
Akl mest hem kalb mest evhâm mest efkâr mest” 92/11

İ. Halil Efendi'nin 86. menkıbesi¹⁸ dolayısıyla dile getirilen aşığıdaki 11 beyitlik manzume de ünlü sufi şair Niyazi-i Mısri'nin etkisinde yazılmış gibidir:

“Ey hâcetler verici şâh aç yolumu lütfet bana
Ey âşıklar gönlünde mâh aç yolumu lütfet bana
Hıfz eyleyip ihvânımı me'yus edip düşmanımı
Katında sakla şânımı aç yolumu lütfet bana”¹⁹

Niyazî-i Mısri'nin aynı mealdeki ilahisi de 11 beyitlik olup matla' beyti şudur:

Ey kudret ıssı padişah lutf eyle açıvir yolum
Bağlandı her yanum iy şâh lutf eyle açıvir yolum (Erdoğan, 1998, s141)
Müellifin oğlu Cemaleddin Soğukoğlu, İbrahim Halil Efendi'nin manzumelerinin kendi zamanına kadar gelen bütün ehl-i tasavvufun izahlarını tamamladığını söyler. Örnek olarak da Yunus Emre'nin bir beytiyle İbrahim Halil Efendi'nin bir beytini ilişkilendirir.²⁰

“Şerî'at tarîkat yoldur varana
Hakîkat ma'rifet andan içerü” (Yunus Emre Divanı, s. 265)

“Hakîkat kalbidir dînin tarîkat cismidir anın
Şerîat kisvesi el-hakk soyan kalmaz imânında” M. 579/3

1.3 Eserleri ve Muhteva Özellikleri

1.3.1. Kenz-i Şumûs

Üzerinde inceleme yaptığımız bu eser hakkında daha sonra ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3.2. Kenzü'l-Maarif

Eser, İbrahim Halil Efendi'nin itikadî görüşlerini içeren 560 soru ve cevaptan oluşmaktadır. İmanın 6 şartıyla ilgili sorular sırasıyla ele alınmış, müellif her soruyu kısaca kendi görüşünü belirterek cevaplandırmıştır. Allah'a iman bahsi 128, meleklerle iman bahsi 111, kitaplara iman bahsi 30, peygamberlere iman bahsi 73, ahirete iman bahsi 204, kadere iman bahsi 14 soru ve cevaptan oluşmaktadır. Eser, Arap ve Latin alfabesiyle olmak üzere iki defa basılmıştır. (Soğukoğlu, 2011: 39)

1.3.3. Kenzü'l-Maarif İlmihali

Kenzül-Maarif'in içinde bir bölüm olarak basılan eser, iman, muamelat ve hak hususlarını, temel ilmihal bilgileri ve 54 farzı içerir. (Soğukoğlu, 2002: 1)

¹⁸ Söz konusu menkıbe ve diğerleri için bkz. Musa Na'san, *Şeyh İbrahim Halil Kimdir*, Cemalettin Soğukoğlu özel ktp.

¹⁹ Bu manzumenin beyitlerinin farklı şekilde dizilmiş hali için bkz. Kenz-i Şumûs, M. 33

²⁰ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 01.11.2013.

1.3.4. Tulû'

Eserde imanın altı şartı ve namazın şartları tasavvufî bir üslupla anlatılır. İlk olarak 1980 yılında müellifin oğlu Feyzullah Soğukoğlu tarafından latinize edilerek basılmış olan eser, 1997 yılında müellifin diğer bir eseri olan "Biliş ve Görüşlerim" ile birlikte basılmıştır. (İbrahim Halil: 1997: 11) 8 kısımdan oluşan eserde imanın 6 şartı ve namazın şartlarının tasavvufî anlatımının dışında bir de "İkinci Esasın Kısım-ı Evveli" başlığı altında "Allah'a hizmet nasıl olur, hizmette mana nedir, ve kaç türdür?" sorularına cevap verilir.

1.3.5. Biliş ve Görüşlerim

Kitapta İbrahim Halil Efendi'nin gençlik yıllarında başından geçen bazı olayların hikmetli bir şekilde anlatımı yer almaktadır. Eserde anlatılan hatıralarda ele alınan konular ve başlıklar genel itibariyle şöyledir: Neme lazımcılık, ana babaya itaatsizlik, olur olmaz söz vermek, intikam ve cehalet, su-i nazar, haset ateşi, bed nazar, ava düşkünlük, misafir kabul etmek ve yalancı şeyhlik. (ibrahimhalilhz.com/bilis.htm) Eser, Tulû' kitabıyla birlikte basılmıştır.

1.3.6. Hülasatül-Adab fi Reddis-Serab

Kitapta kısaca tarikat adabı yani tasavvufî edep anlatılır. İbrahim Halil Efendi eseri 16 yaşında vefat eden kardeşi Ahmet Sadık'a ithaf etmiştir. Bu eser, müellifin hayattayken basılan tek eseridir.

1.3.7. Neticetül-Kader ala Menazili's-Süver

Kitapta bazı tasavvufî sırlar anlatılmaktadır. İsmail Hakkı Soğukoğlu tarafından Osmanlıca olarak hazırlanıp, Tulû' kitabıyla birlikte 2010 yılında basılmıştır.

1.3.8. Muhtelif Risaleler

Eserde Mustafa Melami Üsküdarî'ye gelen varidatlar kaydedilmiştir. Eser, Tulû' kitabıyla birlikte basılmıştır.

1.3.9. Not Defteri

Muhittin Soğukoğlu'nun özel kütüphanesinde yer alan eserde İbrahim Halil Efendi'nin başından geçen bazı siyasî olaylar anlatılmaktadır.

1.3.10. Kitab-ı Mebhas-ı Ümmet-i Muhammed, Makâmu'r-Rûh, Mühimmât-ı Seyr ü Sülûk

Müstakil olarak da değerlendirilebilecek olan bu üç manzum eser, Kenz-i Şumûs'un içerisinde yer almaktadır. Üç eser de mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Kitab-ı Mebhas-ı Ümmet-i Muhammed, müminlerin vasıflarını anlatmaktadır. "Makâmu'r-rûh ve Mühimmât-ı Seyr ü Sülûk" adlı iki eser daha önce aynı isimle İbrahim Halil Efendi'nin mürşitlerinden biri olan Mustafa Fevzi Efendi (1851-1926) tarafından kaleme alınmıştır. İbrahim Halil Efendi, Mustafa Fevzi Efendi'nin eserlerini müritlerinin istifade edebileceği şekilde yeniden nazma çekmiştir. Mustafa Fevzi Efendi'nin eserlerinin muhtasar şekli olan bu iki eser, salıklara rehberlik edecek birer kaynak niteliğindedir.

1.3.11. Marifetü'l-Enbiya: Kitabın yazılacağı Kenzü'l-Maarif'te zikredilmişse de eser bulunamamıştır.

2. Divan-ı Kenz-i Şumûs:

Yarısına yakını İbrahim Halil Efendi tarafından onun zamanında kaleme alınan bu eser, müellifin vefatından sonra halifesi Musa Na'san Efendi tarafından toplanmış ve istinsah edilmiştir. Müellif ve istinsah nüshası Cemaleddin Soğukoğlu'nun özel kütüphanesindedir. Eser ilk olarak 1994'te İsviçre'de İsmail Hakkı Soğukoğlu tarafından hazırlanıp Osmanlıca olarak basılmıştır. 2001 yılında ise Süleyman Gökso başkanlığında bir heyet tarafından latinize edilip İstanbul'da basılmıştır. Ancak eserin gerek Osmanlıca baskısında gerekse yeni yazıya çevrilmiş baskısında yer yer yazım ve okuma hatalarına rastlanmaktadır.

2.1.Şekil Özellikleri

2.1.1.Nazım Şekilleri

Kenz-i Şumûs'un sonuna ilave edilmiş olan, Kitab-ı Mebhas-ı Ümmet-i Muhammed, Makâmü'r-rûh, Mühimmât-ı Seyr ü Sülûk isimlerini taşıyan mesnevi şeklinde yazılmış tasavvufî beyitlerle birlikte eserin beyit sayısı 8 bin kadardır.

İ. Halil Efendi'nin divanı Kenz-i Şumûs, nazım şekilleri, türler ve işlenen konular açısından bakıldığında Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı içinde değerlendirilebilir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında ise bilindiği gibi, müstakil bir nazım şekli yoktur. Nazım şekli bakımından; Divan ve Âşık edebiyatları ile ortak yanları vardır. Nitekim söz konusu divanda da bu iki edebiyatta görülen, beyit ve dörtlük esası kullanılmıştır. (Güzel, 2004: 81-82)

Mutasavvıf bir şair tarafından yazılmış olup, onun dinî ve tasavvufî fikirlerini içeren bu şiirlerin zikir meclislerinde ezgili bir şekilde okunduğunu da göz önünde tutarak biz bu manzumelerin hepsine birden “ilahi” demeyi tercih ettik. Konu ve şekil itibarıyla tekke-tasavvuf şiirine ait bir tür, bir nazım biçimi olarak kabul edilen ilahiler, ele aldığımız divanda tanımına uygun olarak gazel ya da dörtlük şeklinde; çoğunlukla da 7, 8 heceliler dörtlük, 11, 14, 16 heceliler beyit halinde yazılmışlardır.²¹ Ayrıca İ. Halil Efendi'nin, konu itibarıyla tevhid, na't, durak, mersiye, nefes, şugul gibi değişik tür ve konularda şiirleri bulunmaktadır.

Divan-ı Kenz-i Şumûs'ta yer alan manzumeler nazım şekillerine göre tasnif edilmemiştir. Kaside, gazel, dörtlük, müseddes vb. nazım şekilleriyle yazılmış olan şiirler, nazım biçimine göre değil, kafiyelerine göre alfabetik sıraya konmuştur. Sayıları bir hayli fazla olan ve toplamda 730'u bulan bu ilahiler, farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Beyit ve dörtlük şeklinde yazılan bu manzumelerin beyit ve dörtlük sayıları birbirinden bir hayli farklıdır. 3 beyit halinde yazılmış ilahiler olduğu gibi 51 beyitlik manzumeler de vardır.

²¹ “İlahi” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Uzun, “İlahi”, *DİA*, C.22, İstanbul 2000, s. 64-68.

Ayrıca yine 5 dörtlük halinde yazılmış manzumeler olduğu gibi 18 dörtlük şeklinde yazılmış uzun manzumeler de mevcuttur.

Hacimli bir divan olan Kenz-i Şumûs'ta az sayıda da olsa Arapça ve Kürtçe şiirler de mevcuttur. Ayrıca eserin son kısmında “Manzûme-i İhvân-ı Halil” başlığı altında İbrahim Halil Efendi'nin ihvanlarından Bekir Fehmi Efendi'nin ve Hikmet'in manzumelerine yer verilmiştir. Eserin sonuna Musa Na'san tarafından bir de lugatçe eklenmiştir.

2.1.2. Vezin

Divanda yer alan dörtlükler hece vezniyle, beyitler ise aruz vezniyle kaleme alınmıştır. İbrahim Halil Efendi manzumelerinde aruzun farklı kalıplarını kullanmıştır ancak genellikle aruzun sık kullanılan kalıplarını tercih etmiştir. Şairin en çok kullandığı vezinler; *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıplarıdır. İbrahim Halil Efendi'nin bazı şiirlerinde aruzu başarıyla kullandığı görülmekteyken bazı şiirlerinde ise vezin bir hayli aksamaktadır. Ancak bu aksaklıkların bir kısmı kayıt eksikliği veya Latinize edilirken de ortaya çıkmış olabilir. Yine aruz vezniyle yazılan şiirlerde zihaf ve imalelere sıkça rastlanmaktayken, bazı beyitlerde ise vezin tespit edilememiştir. (Bkz. M. 211)

Kimi manzumelerde bazı beyitlerin hece sayılarının birbirinden farklı olduğu, bazı kelimelerin vezne uyması için hece yahut hecelerinin düşürüldüğü de görülmektedir. Aruz yahut hecedeki bu aksaklık ve eksikliklerin muhtemelen bir kısmı ağızlardaki söyleyişten kaynaklandığı gibi bir kısmının ise bazı mutasavvıf şairlerin şiirlerinde görüldüğü gibi, ezgi yoluyla eksikliğin giderildiği ve tamamlandığı da düşünülebilir²². Örneğin iyilik-iylik gibi.

“İyliği elden komaz zâhid seni bulmak dile” M. 374/3

2.1.3. Redif ve Kafiye

İbrahim Halil Efendi manzumelerinin büyük bir kısmında redif kullanmıştır. Onun tercih ettiği rediflerin en belirgin özelliği bulunduğu tasavvufi konum ve vazifesiyle doğrudan ilişkili olmasıdır. Bu bağlamda eserde dikkati çeken bazı redifler şöyledir: hikmet, gavs, oruç, zâkir, Ahmed Mustafa Haydar, Ali'dir, ihlas, salik, Habil, zikir-i müdâm, ey Kerîm, ölüm, gel uyan, iman, Allah, La ilahe illa hu, Allah Allah hu Allah, zikrullah ile, ya Resullah, kilise, günahlarımdan geç Allah, Mustafa. Bunun yanında divanda “of ve öf” gibi yansıma sözlüklerden oluşan redifler olduğu gibi, “ırağ ve ağ” gibi Türkçe kelimelerden oluşan rediflere de rastlanır.

²² Kenan Erdoğan, *Kulalı Mustafa Nüzuli Divanı*, Manisa, 2004, s.34. Nitekim internet ortamındaki bazı taramalarımızda onun şiir- ilahilerinden bazılarının ezgileriyle besteli olarak okunduğunu gördük.

Bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=zeH-lo4Vgv8> ;
http://www.fullzik.com/video_zwyQYx3O7wo_07-Lutfeyle-Allahim.mp4.html ;
http://www.fullzik.com/video_aINMhTuymUc_09-Bir-Seda.mp4.html

Türk edebiyatında kullanılan kafiye çeşitlerinin içerisinde İbrahim Halil Efendi'nin çoğunlukla yarım ve tam kafiye kullandığını görüyoruz. Bazı manzumelerinde kafiye eksik olan ve kullanmayan İbrahim Halil Efendi, kafiye düzenini oluşturan sözcükleri ise daha çok Arapça ve Farsça kelimelerden seçmiştir.

2.2.Muhteva Özellikleri

Kenz-i Şumûs'ta yer alan manzumeler gerek dil ve üslup açısından gerekse muhteva açısından Tekke edebiyatının muhteva ve söyleyişine uygundur. İbrahim Halil Efendi, dinî-tasavvufî edebiyat geleneği içerisinde kaleme aldığı eserlerinde tasavvufî duygu ve düşüncelerini manzum olarak dile getirmiştir. Divanda yer alan hemen her şiir doğrudan ya da dolaylı olarak tasavvufîdir. Lafızdan çok manaya önem veren İbrahim Halil Efendi, bütün mutasavvıf şairlerde olduğu gibi ilahî aşkı, peygamber ve ehl-i beyt sevgisini, dinî kuralları, nefis terbiyesini, insan-ı kâmil modelini, tarikat terbiye ve adabını anlatmak ve saliklere öğütler vermek için şiiri bir vasıta olarak kullanmıştır.

İbrahim Halil Efendi divanı Kenz-i Şumûs için “Kim bunu İlahi aşk ile muhabbetle baştan sona kadar okursa gönlünün semasındaki bulut dağılır, hakikat güneşi ona açılır.” der.²³ Oğlu Cemaleddin Soğukoğlu, divanın Kuran tefsiri olduğunu ve manzumelerin ilahi aşkla yazıldığı için okuyana da aşk vereceğini söyler.²⁴ Ayrıca Soğukoğlu ilahilerin anlaşılması için çokça okunması gerektiğini çünkü manzumelerin birbirini şerh ettiğini de ifade eder.²⁵

Eserin başlarında, divanın adının anıldığı, 9 dörtlük halinde yazılmış olan bir manzumede eseri okuyanlara dua edilir, iyi dileklerde bulunulur.

“Her kim ki sıdk ile baka
Kenz-i Şumûs'a Rabbenâ
Dileme ki nârın yaka
İrsin rumûza Rabbenâ” M.34/1

Divana bunun aksine, iyi muamelede bulunmayanlar için de İbrahim Halil Efendi'nin söyleyecekleri vardır, çünkü eser “Hz. Muhammed'in emriyle” yazılmıştır.

“Temsil ile cerh eyleyen
Aksi üzre şerh eyleyen
Bazısını tarh eyleyen
Dönsün topuza Rabbenâ

Çünkü cümle re'y iledir
Muhammed'in emriyledir
Zâlim dili cembr iledir

²³ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 12.09.2013.

²⁴ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 12.09.2013.

²⁵ Cemaleddin Soğukoğlu, Mülakat, Manisa, 01.11.2013.

Gelsin bu söze Rabbenâ” M. 34/7-8

İbrahim Halil Efendi'nin,

“Harâbede kenzi sezdim

Âyet hadisi hep gezdim” M. 34/5

mısralarında da belirttiği gibi, manzumelerde ayet ve hadislerden sıkça iktibaslara rastlarız. Burada örnek olarak, “Bana bir adım gelene ben on adım giderim, bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim.” kutsî hadisini ve “Besmelesiz yiyene şeytan ortak olur.” anlamındaki hadisi manzum olarak şöyle ifade ettiği iki beyti nakledelim.

“Kim bana bir adım atar gelmeğe on varırım

Ol yavaş gelse koşarım ben ana görmez hatar” M.177/12

“Resûl didi besmelesiz yiyen şeytanla yir

Yani Hak rızasına uymayuban yan giden” M. 518/2

Ayrıca İbrahim Halil Efendi'nin ilahilerinde bazı sufileri veya sufi gibi görünenleri tenkit ettiği de görülür:

“Gündüzleri halvet ider adım sûfî olsun deyü

Halîl sen ana aldanma pekce sakın sîretinden” M. 527/5

Divanda hikaye şeklinde, yalancı bir şeyhi hicv için yazmış olduğu mizahî bir ilahisi de vardır. Bu ilahiden iki beyit şöyledir:

“Bizim köylü bu sûfî bilmem nireli olmuş

Bağdâd'a gidüp gelmiş üç günde velî olmuş” M. 290/1

“Şu hüccetini sakla hele özünü pakla

Karnında yüz bin bakla safrâ-yı celî olmuş” M. 290/3

İ. Halil Efendi'nin tasavvufî fikirlerinin yer aldığı divanda, manzumelerin büyük bir çoğunluğunda salıklere öğütler verilmiştir. Dervişlerin vasıfları anlatılmış ve dinî kurallara uymanın gerekliliği ifade edilmiştir. Örnek olarak burada birkaç beyit nakledelim:

“Oku öğret hemen seyr et cihânın cümle ahvâlin

Kişinin sözüne bakma dikkatle gözet ef'âlin” M. 545/1

“Günâhım çok diye korkma sakın tövbesiz ayıkma

Rızâsız yola kayıkma yolumda vardır emânım” M. 475/6

“Derviş oldur ki yolunu hemen üstâzından bilir

Bu dünyanın çokluğunu hemen ki azından bilir

Çokdan fazla azı sever Hak söyleyen râzı sever

Kendini sevmezi sever her sözü râzından bilir” M. 159/1-2

Kenz-i Şumûs'ta, din ve İslam büyüklerinin, peygamberlerin isimleri sıkça anılmıştır. Ayrıca divanda peygamber kıssalarını konu alan manzumeler de mevcuttur.

“Yûsuf idim şimdi Mısra sultânım
Kaçdım Züleyhâ'dan şâh-ı hûbânım
Ey vatani issiler vatana gelin
Bir vatanım için terk-i evtânım” M. 454/1

Divanda, Esmâ-yı Hüsna'nın ve Kur'an-ı Kerim'deki sure isimlerinin manzum olarak yazıldığı ve sayıldığı türde ilahiler de mevcuttur. Bunlardan birer beyit nakledelim:

“Hâlık Bârî Musavvir Gaffar Kahhar Vehhab
Bize nusret bağışla Rezzak Fettah El-Alîm” M. 490/4

“Kasas'la Ankebut, Rûm u Lokmân nush eder oğlum
Secde'dir neşr eder ulûm Ahzâb'da seyr-i Cebbâr'a” 590/12

Kemaleddin Bektaşî adlı bir Bektaşî şeyhinden de el aldığı ifade edilen İbrahim Halil Efendi'nin divanında ehl-i beyti öven birçok şiir, dörtlük ve beyit de mevcuttur. Bu bağlamda dikkati çeken şiirlerden biri de 19 beyitlik bir ilahidir ki, bu ilahinin 17 beytinin bütün mısralarının ilk kelimesi “Alî”dir. Bu manzumeden iki beyit şöyledir:

“Alî'dir cümlelerin cânı Alî'dir her kerem kânı
Alî'den al ki irfânı Alî'dir bâb-ı ilmullâh

Alî râh-ı hidâyettir Alî sırr-ı inâyettir
Alî nûr-ı velâyetdir Alî bî-şekk Veliyyullâh” M. 615/3-4

Bu manzumeden 3 manzume sonra da İbrahim Halil Efendi Kerbelâ hadisesini akıcı ve canlı bir üslupla manzum olarak anlatmıştır. Kazım Paşa'nın (1821-1890) ünlü müsemmeninde geçen,

“Düşdü Hüseyin atından meydân-ı Kerbelâyâ
Cebrâil git haber vir Sultân-ı Enbiyâyâ” (Arslan-Erdoğan, 2009:442-

443)

beytinin tazmini olarak her beyit arasına yazdığı mısralarla toplam 25 beyitlik bu maktel ve mersiyede İbrahim Halil Efendi, samimi bir müslümanın duygularıyla hadiseden dolayı duyduğu üzüntüyü içtenlikle dile getirmiştir. Bu manzumeden birkaç beyit şöyledir:

“Geleli nesl-i Âdem görmedi mislin âlem
Yezidler oldu hürrem bu derd-i bî-devâyâ” M. 619/3

“Ben İslâmım diyenler güya hacca gidenler
Hakk'a kul seçilenler gör n'etdi Müctebâ'ya” M. 619/5

“Aşr-ı Muharremde âh Cuma gününde o mâh
Çağırıldı deyü Allâh boyun eğdi kazâyâ” M. 619/10

Kenz-i Şumûs'ta yer alan 705. manzumenin son beyti tarih beytidir, burada geçen (لاخشيتي) kelimesi ebced hesabına göre H.1361/ M.1942'ye tekabül etmektedir. İbrahim Halil Efendi'nin Manisa'ya 1941'den sonra geldiği bilindiğine göre bu tarih, onun Manisa'ya gelişinden sonra düşürülmüş olmalıdır.

2.3.Dil ve Üslup

Dinî-tasavvufî edebiyat çerçevesinde eser vermiş olan mutasavvıf şairlerin büyük bir çoğunluğu, genel itibariyle ağır ve ağıdalı bir dil kullanmazlar. Ancak onların eserlerine bakıldığında, Divan şiiri lugatına vakıf olduklarını gösteren bir kelime kadrosuna sahip oldukları da görülür. Şiirlerinde günlük konuşma dilinden pek çok kelime, deyim, atasözü, tasavvuf ve tarikatle ilgili kavramlar vardır. (Güzel, 2000: 80-81)

İbrahim Halil Efendi'nin divanı bazı yönleriyle klasik bir divan özelliği taşımakla beraber, manzumelerdeki dil ve üslupta Tekke şiirinin özellikleri görülmektedir. Nazım birimi olarak dördlüklerle ve 4+4 hece ölçüsüyle yazılmış olan aşağıda ilk dördlüğü verilen bestelenmeye uygun manzume buna örnektir. Bu dördlükteki konu divanın en başat konusu olan İlahi aşktır. İkinci dördlükte ise yine canlı bir üslupla ve tasavvufî şiirlerin yazımında kullanılan soru ve cevap tarzı ile kaleme alınmıştır:

“Gönüllere viren sadâ
Aşk-ı Hudâ aşk-ı Hudâ
Aşk remzini iden edâ
Aşk-ı Hudâ aşk-ı Hudâ” M. 42/1

“Dünyayı sevdin sevmem diyorsun
Gönlünü verdin vermem diyorsun
Hak da'vetine hiç gelmiyorsun
Hem mâsivâyı bilmem diyorsun” M. 371/1

İbrahim Halil Efendi'nin manzumelerinde bakıldığında sanat kaygısının ikinci planda olduğu, daha çok inandığı fikirleri yaymak için sade ve anlaşılır manzumeler söylediği görülür. Eserdeki manzumelerin muhatabının bütün halk olarak düşünülmesi sebebiyle, manzumeler herkesin anlayabileceği kelime ve benzetmelerle, ortalama bir dille ve açık bir ifade tarzıyla yazılmıştır. Halk söyleyişine yakın, sade bir dili ve üslubu olduğuna bir örnek olarak birkaç beyit nakledelim:

“Gündüz iş ve gücünde giceler uykudasın
Âşık olan bu gidiş ile mi gitme olur” M. 165/3

“Beni incitti deyü ey kaşlarını çatma gel
Çünkü derdim başdan aşdı aşma su katma gel” M. 417/1

“Varlıktan oldum berî her varı yâre virdim
Ölem ben çünkü diriliğin bağına girdim” M. 468/1

İbrahim Halil Efendi'nin divanında alışlagelen kelime, benzetme ve tamlamalar yerine farklı, alışılmadık bağdaştırmalar, benzetmeler, kelime ve tamlamalar dikkati çeker:

“Kimdir o kim bu yedi başlı şahmerânı eze
Ta meğer dâmân-ı pîr-i mugânla çekdi cefâ

Nefs-i emmâreye cellâd mürşid-i kâmil gerek
Kibrit-i ahmer denilen şâh-ı merdân-ı Hudâ” M. 41/3-4

“Bu dünya örümceği evlâd ıyâl ağını
Kurdu tutuldum ana hiç kurtulam mı bilmem” M. 491/2

Müellif, ağır ve soyut olan tasavvuf felsefesini Yunus Emre gibi yer yer akılcı bir dille, sehl-i mümteni olarak söyler.

“Benlik dağını deleyim
Yol ver bana ki varayım
Seyrini ben de bileyim
Koyun dostlar beni bana” M. 36/5

“Günü bugün bilen yarına irmez
Dünya gülün diren kârına irmez
Ağyâr şâhı yâr gülzârına girmez
Akşamı karanlık rûz neye yarar” M. 187/18

“Bilmeye kardeş nedir, hem kimdir akraba, adûv
Cümleye yek nazar ile geçe her bir kaygudan” M. 509/3

Fikrî unsurun ön planda olduğu manzumelerde, vezin ve kafiye açısından eksik ve hatalar görülse de şiirler anlam bakımından oldukça dolgundur. Buna örnek olarak insan-ı kâmilî ve marifeti konu alan mana yüklü bir manzumeden iki beyit nakledelim:

“Devr-i eflâk sanma müşkil seyr eder cân ehline
Hânını bulmak mı müşkül hândaki hân ehline” M. 603/1

“Âlemi gör çevre çevre bâ'yı sarmış her taraf
Gel bu bâ'nın seyrine gir uyma elvân ehline” M. 603/5

Şair dinî ilimlere, İslam tarihine, Arapça ve Farsça'ya hakimdir. Onun şiirlerinde sıkça Arapça tamlama ve ifadeler rastlanır:

“Cesedin fil görür *hümezetin lümezeh*
Kendi dîninde gider Hak beytini ne bilir” M. 196/12

“Hak anı bildi şâhid kulun içi dışına
Entüm şühedâ hitâbı ile müftehar var” M. 224/7

“Mekr-i ricâle olup mâruz merdûd olmayam
Dergâhından Hâdî hem de diyem ki *eyne'l-mefer*” M. 212/6

“Bin nasîhat işidip birini gerçek duymayan
Sümmün bükmun umyuna mazhar ol sonu husrâne of” M. 328/9

İbrahim Halil Efendi'nin divanında da diğer birçok mutasavvıfta görüldüğü gibi, sançmak, sıçranmak, yumak, kayıkmak vb. arkaik kelimelerle -uban gibi eski eklere rastlamamız mümkündür.

Sonuç

Tanıtımını yaptığımız ve genel olarak değerlendirdiğimiz eser “Kenz-i Şumûs”, İbrahim Halil Efendi'nin manzum olarak kaleme aldığı mürettep bir divandır. Manzumeler, dinî-tasavvufî edebiyat geleneği çerçevesinde yazılmış, şekil ve muhteva olarak bu edebiyatın kaidelerine bağlı kalınmıştır. Dörtlük ya da beyit nazım birimleriyle yazılmış olan manzumelerde, dinî-tasavvufî edebiyatın İlahi aşk, ahlak, ibadet gibi bilinen ve ortak konuları, tasavvuf adabı ve erkânı, sufi bir bakış açısıyla, öğretici ve rehberlik edici bir tarzda yazılmıştır. Geleneksel örgün ve yaygın eğitim sistemleri olan medrese ve tekkelerin kapatıldığı ve dinî eğitimin kesintiye uğradığı, dolayısıyla dinî-tasavvufî edebiyat geleneğinin de bitmeye yüz tuttuğu bir zamanda 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, iyi bir tasavvufî eğitimden geçmiş ve kendi ifadesine göre 41 tarikatten icazet almış olan müellifin bu asırda tasavvuf şiiri geleneği içerisinde, hacimli sayılabilecek nitelikte bir divan tertip etmesi oldukça önemli gözükmektedir. Divan üzerine yapılacak olan farklı tematik ve mukayeseli çalışmaların, divanın muhtevasının anlaşılması ve zenginliğinin ortaya konması bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

ARSLAN, Mehmet, ERDOĞAN, Mehtap (2009), *Kerbela Mersiyeleri*, Tunceli Üniversitesi Alevilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Kenan (1998), *Niyazi-i Mısri Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Kenan (2004), *Kulalı Mustafa Nüzûlî Divânı*, Manisa.

GÜZEL, Abdurrahman (2004), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

MURADOĞLU, Abdullah (2012), “Suriye’de Fransızlara kök söktüren müritlerin şeyhi İzmitliydi.”

<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdullahMuradoglu/suriyede-fransizlara-kok-sokturen-muritlerin--seyhi-izmitliydi/33480>

ÖZTÜRK, Mustafa (2005), “İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 37 (Prof.Dr.Yücel Özkaya Armağanı), Ankara, s. 29-45.

ÖZTÜRK, Mustafa (1995), 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri, *Türkçe-Arapça Bülten*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 17-22.

SOĞUKOĞLU, Muhittin (1987), “Şeyh İbrahim Halil'in Hayatı” *Hulasatül-Adab fi Reddis-Serab* içerisinde, İstikamet Yayınları, İstanbul.

SOĞUKOĞLU, Fehmi (2001), *İbrahim Halil Efendinin Hayatı ve İtikadi Görüşleri*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

NA'SAN, Musa, *Şeyh İbrahim Halil Kimdir*, Cemalettin Soğukoğlu özel ktp.

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil (1994), *Divan-ı Kenz-i Şumûs*, (Haz. İsmail Hakkı Soğukoğlu), İsviçre.

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil (2001), *Divan-ı Kenz-i Şumûs*, (Haz. Süleyman Göksu vd.), Başer Matbaacılık, İstanbul.

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil (1987), *Hulasatül-Adab fi Reddis-Serab*, İstikamet Yayınları, İstanbul.

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil (2002), *Kenzül-Maarif ve Kenzül-Maarif İlmihali*, (Haz. İsmail Hakkı Soğukoğlu), İstanbul.

SOĞUKOĞLU, *Biliş ve Görüşlerim*, <http://ibrahimhalilh.com/bilis.htm>

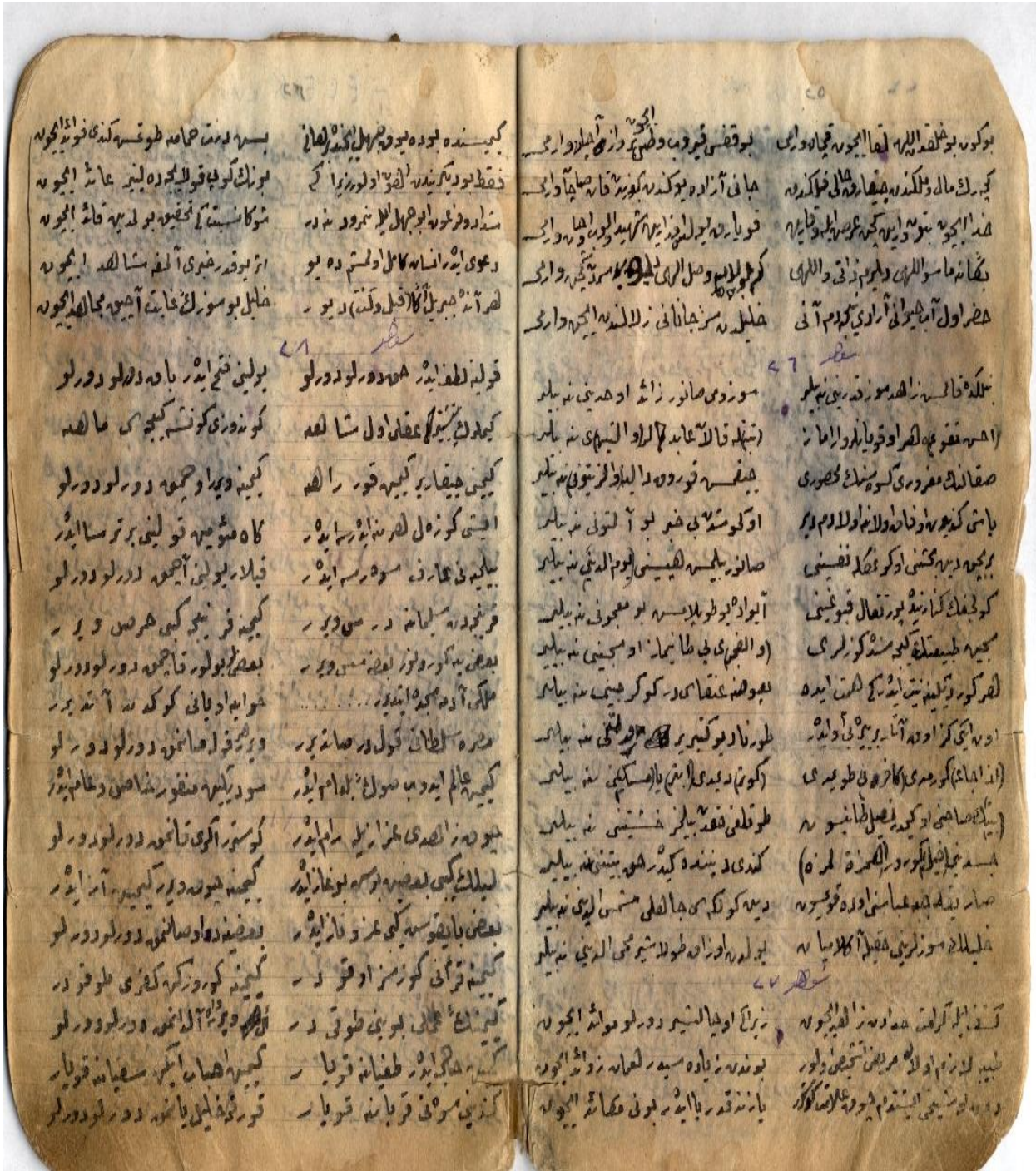
SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil (1997), *Tulû'*, Albatros Ajans, İstanbul.

SOĞUKOĞLU, İbrahim Halil (Tarihsiz), *Tulû'*, *Hulasatül-Adab fi Reddis-Serab, Biliş ve Görüşlerim, Neticetül-Kader ala Menazilis-Süver, Resail-i Muhtelif*, (Haz. İsmail Hakkı Soğukoğlu), Acar Basım, İstanbul.

UZUN, Mustafa (2000), “İlahi”, *DİA*, İstanbul, C.22, s. 64-68.

Yunus Emre Divanı (1998), (Haz. Mustafa Tatçı), Akçağ Yayınları, Ankara.

Ek.1: Kenz-i Şumûs'tan müellifin el yazısıyla yazılmış bir sayfa örneği.

Ek.2: İbrahim Halil Efendi'nin iç vilayetlere zorunlu istikamete gönderilmesi hakkındaki kararname.

SİZİMLERİ 20 1936 1001, 1002 ve
03371 1004 0000 KALDIRILDI

T. C.
BASVEKÂLET
Kamusal Mühürler
Sayı: 2
1058

KARARNAME

T. C.
BASBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Çoruh Vilâyetine bağlı Arhava mahiyetli halkında-olup Kocaelinin Hamidiye Köyünde oturmakta iken Antebe giderek orada oturmakta bulunan Halil İbrahim Hoca'nın mezkûr mahalde oturması mahsuru ile görüldüğünden, 885 sayılı İskân Kanununun üçüncü maddesine göre iç vilâyetlerden birine nakli; Dahiliye Vekillîğinin 16/7/34 tarih ve 5743 - sayılı tekeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 19/7/34 te tasvir ve kabul olunmuştur.

19/7/34

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

B. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
<i>[Signature]</i>	<i>S. Saunçak</i>	<i>[Signature]</i>	<i>S. Kaye</i>
Ma. V.	Ma. V.	Me. V.	Na. V.
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
B. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Z. V.
<i>[Signature]</i>	<i>S. İbrahim</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

1000 | 18 | 17 | 10 | 47 | 62 | 19

Ek.3: İbrahim Halil Soğukoğlu'nun Manisa Alaybey semtindeki mezarı.

